

**MENÂKİBNÂMELERE GÖRE XIII. YÜZYIL SELÇUKLU
ANADOLUSU'NDA YAŞAMIŞ BAZI MUTASAVVİF MÜDERRİS VE
ÂLİMLER***

**SOME SUFI MUDARRIS AND SCHOLARS WHO LIVED IN SELJUK
ANATOLIA DURING 13TH CENTURY ACCORDING TO THE
MANAQIBNAMAS**

Rauf Kahraman ÜRKMEZ**

Öz

XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolu'suna ışık tutan menâkıbnâmelerde, tasavvufi zümrelerle ulemâ arasındaki münasebetlere dair rivayetler büyük bir yekûn teşkil etmektedir. Özellikle Konya, Sivas, Kayseri gibi dönemin mühim kültür merkezlerinde faaliyet gösteren tasavvufi zümreleri konu edinen bazı menkıbeler, bu dönemde yaşamış pek çok âlimin şehir ve bölge nispetine, mezhebine, çalışma alanına ve ilim yolculuklarına dair ilgi çekici bilgiler içermektedir. Bu bilgiler sayesinde XIII. yüzyılda İslâm dünyasının öne çıkan ilim merkezleri ve aralarındaki irtibat, ulemâ hareketliliği ve Anadolu şehirlerinin ilmî yoğunluğu hakkında bir fikir edinmek mümkündür. XIII. yüzyılda Anadolu'da yetişmiş ve(ya) yaşamış çok sayıda âlimin yukarıda zikredilen yönleri ile dönem menâkıbnâmelerine konu olması, tasavvufi zümreler ile ulemâ arasındaki münasebetlerin ne kadar yoğun olduğunu göstermektedir. Bu makalede tıp, astronomi, mantık vb. farklı ilim dallarında faaliyet göstermekle beraber sûfilerle yakın ilişkiler geliştiren ve tasavvuf yoluna sülûk eden bazı âlimleri konu edineceğiz. Bu sayede hem XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda tasavvufun ilmî çevreler arasındaki yaygınlığını hem de menâkıbnâmelerin bu konudaki kaynaklık değerini ortaya koymayı amaçlıyoruz.

•

Anahtar Kelimeler

Âlim, Medrese, Menâkıbnâme, Mutasavvıf Müderris, Türkiye Selçukluları, XIII. Yüzyıl

* Bu makale, "Menâkıbnâmelerine Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler" başlığıyla, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Prof. Dr. Mustafa Demirci'nin danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Tarih Öğr., Prof. Dr. Şaban Teoman Duralı Bilim ve Sanat Merkezi, Zonguldak/Türkiye, rauf42@hotmail.com.

•
Abstract

A great number of rumors about relations between sufi groups and scholars (ulamas) are embodied in the manaqibnamas, which shed light on the 13th century Seljuk Anatolia. Some manaqibnamas that mention sufi groups, which were active especially in important cultural centers of the period such as Konya, Sivas, Kayseri, also comprised interesting information about city and region nisbahs, sects, working areas and science journeys of many scholars who lived in this period. In the light of this information, it is possible to get a perspective about the prominent science centers of the Islamic world and communication among them, ulama movement and scientific density of Anatolian cities in the 13th century. In this era, the fact that many scholars who raised or lived in Anatolia, were subjected to the period's manaqibnamas with the abovementioned aspects indicate how dense the relations between sufi groups and ulamas were. In this article, we aim to mention some scholars who were in close relation with sufis and interested in sufism along with the ones who studied in the fields such as medicine, astronomy, logic etc. That way, we pursue to reveal both the prevalence of sufism among scientific circles and the resource value of the manaqibnamas in this subject in Seljuk Anatolia in the 13th century.

•
Keywords

Scholar, Madrasah, Manaqibnama, Sufi Mudarris, Anatolian Seljuks, 13th Century

GİRİŞ

XIII-XVI. yüzyıllarda kaleme alınmış veya sonraki dönemler de kaleme alınmasına rağmen XIII. yüzyıla ışık tutan dönem menâkıbnâmelerinde, tasavvufî zümrelerle ulemâ arasındaki münasebetlere dair rivayetler büyük bir yekûn teşkil etmektedir. Özellikle Konya, Sivas, Kayseri, Kırşehir, Malatya, Amasya ve Tokat gibi dönemin mühim kültür merkezlerinde faaliyet gösteren tasavvufî zümreleri konu edinen bazı menkıbeler, bu dönemde yaşamış pek çok âlimin şehir ve bölge nispesine¹, mezhebine, çalışma alanına ve ilim yolculuklarına dair ilgi çekici bilgiler içermektedir. Bu durum dönem Anadolu'sunda faaliyet gösteren âlimlerin nereden ve niçin geldiklerini, nerede ve hangi alan(lar)da öğrenim gördüklerini, hangi medreselerde ders verdiklerini, hangi kitapları okuduklarını ve okuttuklarını, kimler tarafından himaye ve finanse edildiklerini anlamamızı sağlamaktadır. Bu bilgiler sayesinde XIII. yüzyılda İslâm dünyasının öne çıkan ilim merkezleri ve aralarındaki irtibat, ulemâ hareketliliği, Anadolu şehirlerinin ilmî yoğunluğu ve ulemânın halka dönük hizmetleri hakkında bir fikir edinmek de mümkündür.

XIII. yüzyılda Anadolu'da yetişmiş ve(ya) yaşamış çok sayıda âlimin yukarıda zikredilen yönleri ile dönem menâkıbnâmelerine konu olması, tasavvufî zümreler ile ulemâ arasındaki münasebetlerin ne kadar yoğun olduğunu göstermektedir. Zira iki zümre arasındaki ilişkiler, dönem menâkıbnâmelerinin ana konularından birini oluşturur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu olgunun birbirini izleyen üç temel sebebi vardır. Birinci sebep, bu dönemde İslâm dünyasının genelinde olduğu gibi Anadolu'da da tasavvuf alanında büyük bir canlılık ve hareketlilik yaşanmasıdır. Tasavvuf toplumun pek çok kesimini etkisi altına aldığı gibi, ilmî çevreleri de etkilemiştir. Nitekim birazdan ele alacağımız menkıbevî kayıtlar, bu yüzyılda Anadolu'da yetişmiş ve(ya) yaşamış bazı mutasavvıf müderri ve âlimlerin varlığına da işaret etmektedir. İkinci sebep, döneme damgasını vuran bazı sûfilerin, tasavvuf yoluna girmeden önce, şeriat ilimleri de denilen zâhirî ilimleri öğrenmek ya da öğretmekle meşgul olmaları ve bu yöndeki bilgi birikimlerini etrafındakilerle paylaşmaları; tasavvufta karar kıldıktan sonra da ilmî çevrelerle ilişkilerini sürdürmeleridir. Bu gelişmenin

¹ Bu hususun araştırmacılara sunduğu imkânlarla dair şu çalışmaya bkz. Muhammed Enes Topgül, "Erken Dönem İslam Tarihinde İlim Merkezleri ve Ulema Hareketliliğinin Tespiti Üzerine Metodolojik Bir Arayış: Nisbeler", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, XXII/42 (2017), s. 3-11.

tasavvufî çevrelerde şeriat-tarikat veya zâhir-bâtın dengesinin sağlıklı bir biçimde kurulmasına katkı sağladığını düşünebiliriz. Bu denge sayesinde ilmî çevrelerin tasavvufa ilgi ve eğilim duymasının önü açılmış olmalıdır². Üçüncü sebep ise sûfilerin meslek ve meşreplerini tanıtmaya ve savunmaya ihtiyacı, buna karşılık muhtelif saha ve disiplinlerde faaliyet gösteren âlimlerin –sûfiyâne tabirle zâhir ulemâsının, özellikle de fakihlerin– onları anlama ve konumlandırma çabalarıdır. Bu husus iki taraf arasında bazen amansız gerilim ve mücadelelere, bazen belirgin bir yumuşamaya, kimi zaman da karşılıklı anlayışa dair menkıbelerle gözler önüne serilmektedir.

Şiirleri, mektupları ve hakkındaki menkıbelerle Celâleddin-i Rumî (ö. 672/1273), yukarıda dile getirdiğimiz sebepleri âdeta şahsında birleştirmektedir. Zira o, “*sultanu'l-ulemâ*” olarak anılan ve Belh'ten Konya'ya göç eden, uğradığı yerlerde medreselerde konaklamaya özen gösteren sûfimeşrep bir âlimin çocuğudur. Ayrıca kendisi de Halep ve Şam gibi dönemin belli başlı ilim merkezlerinde öğrenim görmüştür. Konya gibi önemli bir başkentte yıllarca öğretim faaliyetlerinde bulunduktan sonra Seyyid Burhâneddin-i Tirmizî (ö. muhtemelen 641/1244) ve Şems-i Tebrizî'nin (ö. muhtemelen 645/1247) irşadıyla tasavvufta karar kılmış, haleflerini de böyle bir süreç ve ortamda yetiştirmiştir³. Nitekim Konya Mevlevîlerinin medreselere ve din eğitimine ta başından beri ilgi gösterdikleri de tarihî bir gerçektir⁴. Celâleddin-i Rumî gibi Arapça, fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimlerde yüksek icâzetler elde eden bir âlimin⁵ tasavvufî eğilimler sergilemesi, yani zâhirî-kesbî ilimlerin yanı sıra bâtınî-keşfî ilimlerle de iştigal etmesi, bunun için bir mürşide bağlanması ve bizzat irşat faaliyetlerinde bulunması, dönemin şartları ve zaruretleri çerçevesinde çok da olağandışı bir durum değildir. Bu bilgi Celâleddin-i Rumî'nin fikrî gelişiminde tasavvufun yerine işaret ettiği gibi, yaşadığı dönemde tasavvufun sadece geniş halk kitleleri arasında değil, ulemâ muhitinde de etkili olduğunu göstermektedir. Menâkıbnâmelerde adı geçen bütün âlimlerde benzer eğilimlerin olmadığını dikkate alırsak, ulemânın tasavvufa bakışında veya yaklaşımında bazı farklılıkların olduğu sonucuna ulaşırız. Bu çerçevede onları sûfimeşrep olanlar;

² Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İz Yayınları, İstanbul 2000, s. 335, 340.

³ Bu hususa işaret eden rivayetler ve değerlendirmeler için bkz. Rauf Kahraman Ürkmez, *Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufî Zümreler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2018, s. 119-147.

⁴ Yaşar Sarıkaya, “Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler (18.-19. Yüzyıllar)”, *Turkish Studies Türkojoloji Araştırmaları*, II/1 (2007), s. 183.

⁵ Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risâle (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, trc. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 34, 40.

yani sūfî olmadıkları hâlde mizaç ve tabiat itibarıyla onlara benzeyenler, tasavvufa meyilli olanlar, mesafeli olanlar, muhalif olanlar, önceleri kararsız iken sonraları tasavvufta karar kılanlar şeklinde bir tasnife tabi tutabiliriz.

Celâleddin-i Rumî'nin ulemâ ile geliştirdiği münasebetlerin yoğunluğu, onu merkeze alarak etrafındakileri konu edinen Sipehsâlâr (ö. muhtemelen 712/1312) ve Eflâkî'nin (ö. 761/1360) temas ettiği âlimlerin sayısını arttırmıştır. Bu nedenle *Risâle-i Sipehsâlâr* ve *Menâkıbu'l-Ârifin*, içerdikleri tüm öznel değerlendirmelere rağmen, tasavvufî zümreler ile ulemâ arasındaki münasebetler hususunda araştırmacılara zengin imkânlar sunmaktadır. Özellikle *Menâkıbü'l-Ârifin*, tasavvufî zümrelerin hem kendi aralarında hem de toplumun geri kalanı ile kurduğu ilişkilere dair sunduğu bilgiler açısından dönem menâkıbnâmeleri arasında seçkin bir yere sahiptir. Bu durum Eflâkî'nin Konya merkezli büyük ve geniş bir tasavvufî yapılanmanın tarihini sunması ile yakından alakalıdır. Eflâkî, Bahâeddin Veled'den (ö. 628/1231) Âbid Çelebi'ye (ö. 739/1338) kadar gelen tarikat büyüklerinin yaşam öykülerine dair açtığı bölümlerde âlim, fakih, şeyh, ahî, hafız, vaiz, ressam, mimar, hekim, tacir, hükümdar, emir, edip, şair, hatun, rahip gibi devlet ve toplumun değişik kesimlerine mensup çok sayıda kişiye temas etmektedir. Bu kişilerin pek çoğu dönemin ilmî, irfanî, siyasî, sosyal yaşamının bir parçası ya da canlı şahididir. Diğer dönem menâkıbnâmelerinin içerik açısından bu kadar geniş bir yelpazeye sahip olmadığını görüyoruz.

MUTASAVVIF MÜDERRİS VE ÂLİMLER

Dönem menâkıbnâmeleri, XIII. yüzyılda Anadolu'da vaaz ve sohbetleriyle halkı irşat eden medrese kökenli mutasavvıflara ve medreselerde fıkıh, hadis vb. İslâmî ilimlere dair dersler veren mutasavvıf müderrislere dair çarpıcı örneklerle doludur. Ayrıca dönemin kadı ve fakihlerinin sūfîlerle kurdukları ilişkiler, bu yüzyıldaki tasavvuf-fıkıh rekabetinin boyutları ve uzantılarını da ortaya koymaktadır. Fakat biz bu makalede kadı ve fakihlerden ziyade tıp, astronomi, mantık, kimya, hikmet vb. ilim dallarında faaliyet göstermekle beraber sūfîlerle yakın ilişkiler geliştiren ve tasavvuf yoluna sülûk eden bazı âlimleri konu edinmekle yetineceğiz. Menâkıbnâmelere konu olan mutasavvıf müderris ve âlimleri, tasavvufî zümrelerle olan münasebetleri açısından tanıtarak tasavvufun ilmî çevrelerdeki yaygınlığının derece ve boyutunu gözler önüne sereceğiz.

Cemâleddin-i Vâsî

Taşdığı şehir nispeti⁶ nedeniyle Iraklı olduğunu düşündüğümüz Cemâleddin-i Vâsî tıp, astronomi, mantık, felsefe, geometri ve matematik gibi pek çok alanda bilgi sahibidir. Dönemin ileri gelen Şâfiî fakihlerinden biri olan Sirâceddin-i Urmevî'nin (ö. 682/1283) Malatya'da iken görev yaptığı medresede müderristir. Aslında önceleri Evhadüddin-i Kirmânî'ye (ö. 635/1238) muhaliftir. Ancak Sirâceddin-i Urmevî'nin yoğun çabası ve aracılığıyla Evhadüddin-i Kirmânî'ye mürit olur. Anadolu'da fikirleri ve faaliyetleriyle uzun yıllar etkili olmuş bu önemli sûfi şairin yol göstermesi ve açıklamaları sayesinde hızla mesafe kat ederek tahkik derecesine yükselir. Ömrünün geri kalanını şeyhinin hizmetinde geçirir. Öldükten sonra Evhadüddin-i Kirmânî ve müritleri onun cenaze namazını kılar ve nerede olduğu belirtilmeyen bir Evhadî zâviyesinin civarına defnedirler⁷.

Cemâleddin-i Vâsî, Evhadüddin-i Kirmânî'nin 630'da (1232-1233) emir-i hac olarak çıktığı Hicaz yolculuğunda onun yanında yer almıştır. Aynı hac kervanında bulunan Sadreddin-i Konevî (ö. 673/1274), yolculuğun Medine durağında hadis sahasındaki hocalarından biri olan Cemâleddin-i Vâsî'den söz konusu ilme dair bazı eserler okumuştur⁸.

Şemseddin-i Malatî

Şemseddin-i Malatî Mevlvî muhite mensup müderrislerden biridir. Onun Celâleddin-i Rumî'nin yakın çevresinde ve hususi sohbetinde bulunduğu dair çok sayıda rivayet⁹ mevcuttur. Şemseddin-i Mardînî, Efsaheddin Muîd ve Zeyneddin-i Râzî ile birlikte hareket ederek Kadı Kemâleddin-i Kâbî'yi Celâleddin-i Rumî ile görüşmeye teşvik etmesi bu durumu daha da belirginleştirir¹⁰. Şemseddin-i Malatî, hikmet ve felsefenin her dalında parmakla

⁶ Vâsî, bugün mevcut olmayan tarihî bir şehirdir. Güney Irak'ta, Kûfe ile Basra arasında Emevîlerin Irak valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî tarafından askerî amaçlarla kurulmuştur. Bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, "Vâsî", *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 541-542.

⁷ Sivasslı Muhammed Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-dîn-i Kirmânî*, trc. Mikâil Bayram, *Şeyh Evhadü'd-dîn Hâmîd el-Kirmânî ve Menâkıb-nâmesi*, Konya 2008, s. 196-198; Mikâil Bayram, *Sadru'd-dîn-i Konevî Hayatı, Çevresi ve Eserleri*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2012, s. 38; Moharram Mostafavi, *13. Yüzyılın Büyük Mutasavvıfı Evhadeddin-i Kirmani ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri*, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul 2016, s. 256.

⁸ Bayram, *Sadru'd-dîn-i Konevî*, s. 43-44, 57-58; Ali Osman Koçkuzu, "Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (I. Sadreddin Konevî Özel Sayısı)*, S. 4 (1989), s. 82. Krş. Sivasslı Muhammed Alâî, *a.g.e.*, s. 230-231.

⁹ Ör. bkz. Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, I-II, trc. Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1986-1987, 4. Baskı, I, s. 141, 143, 151, 160, 166, 325; II, s. 590.

¹⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 178.

gösterilen¹¹ ve bid'at ehliyle mücadele eden¹² bir şahsiyettir. Celâleddin-i Rumî, Şemseddin-i Malatî'ye her varlıkta Allah'ın bulunduğunu tasavvur etmesinin ve bu hayalin peşinden koşmasının yanlış olduğunu söyler. Sülûkunun ilk dönemlerinde pek çok şeyh, sûfî ve münzevî dervişin kapısını çalan, onlardan feyzalmaya ve istifade etmeye çalışan Şemseddin-i Malatî, bu uyarıdan sonra tamamen Celâleddin-i Rumî'ye bağlanır¹³. Onun daha önce her varlıkta Allah'ın bulunduğunu tasavvur etmesi, bir zamanlar Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ya da Sadreddin-i Konevî'nin etkisi altında kaldığını akla getirmektedir. Hikmet ve felsefenin her dalında parmakla gösterilen kişi olarak anılması ile son bilgiyi birleştirdiğimizde, bir nevi tasavvuf felsefesi (mystical philosophy) yapıyor da olabilir.

Şeyh Nâsireddin

Şeyh Nâsireddin türlü ilimlerde âdeta bir kütüphane olarak kabul edilen büyük bir âlimdir¹⁴. *Tabsıra* isimli bir eseri ve itibarlı müritleri olan Şeyh Nâsireddin, bütün ilimlerde Sadreddin-i Konevî ile atbaşı gitmektedir¹⁵. Bu karşılaştırma ve yakınlık Sadreddin-i Konevî'nin dönem âlimlerini değerlendirmede mühim bir ölçüt olduğunu göstermektedir. Bu durum Şeyh Nâsireddin ile Sadreddin-i Konevî arasındaki ilişkinin yoğunluğuna da yorulabilir. Bu hususu da dikkate alan Mikâil Bayram'a göre Şeyh Nâsireddin aslında Ahî Evren olarak bilinen Şeyh Nasîrüddin Mahmud b. Ahmed el-Hoyî'dir. Dolayısıyla *Tabsıra* olarak tanınan *Tabsiratü'l-Mübtedî ve Tezkiretü'l-Müntehâ* isimli eser de Nasîrüddin el-Hoyî'nin kaleminden çıkmıştır. Mikâil Bayram, söz konusu eseri Nasîrüddin el-Hoyî hakkındaki biyografik ve bibliyografik bilgileri muhtevî uzun bir tanıtım yazısı eşliğinde tercüme etmiştir¹⁶. Ayrıca aynı araştırmacı bazı menkıbevî bilgiler ve yazma eserlerdeki kayıtlardan hareketle Nasîrüddin el-Hoyî'nin Evhadüddin-i Kirmânî'nin damadı ve en önde gelen müritlerinden biri olduğunu da düşünmektedir¹⁷. Anadolu Ahî teşkilatının kurucusu Ahî Evren olarak bilinen Nasîrüddin el-Hoyî ile Şeyh

¹¹ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 139.

¹² Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 305.

¹³ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 166.

¹⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 147.

¹⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 183.

¹⁶ Bkz. Ahi Evren, *Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, trc. Mikâil Bayram, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 56-65.

¹⁷ Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahilik Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s. 28, 44-49; a.mlf, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-nâmesi*, Konya 2008, s. 81-86. Tenkit için bkz. Mostafavi, *a.g.e.*, s. 55-56, 212.

Nâsireddin'in aynı kişiler olduğunu bir an için kabul ettiğimizde, Ahî Evren ile Sadreddin-i Konevî arasındaki ilişkinin yoğunluğuna dair başka rivayetler gündeme gelmektedir. Zira aynı dönemi konu edinen *Velâyet-nâme-i Hünkâr Hâcî Bektâş Velî*'ye göre Denizli, Konya ve Kayseri'de bir süre kaldıktan sonra Kırşehir'e yerleşen Ahî Evren'i insanlara Sadreddin-i Konevî tanıtmıştır. Öyle ki Ahî Evren'i Sadreddin-i Konevî'den daha iyi tanıyan kimse yoktur¹⁸. Başka bir rivayete göre, Celâleddin-i Rumî'nin Şems-i Tebrizî ile Konya'daki ilk karşılaşmasından sonra vuku bulan dalgalanma ve kargaşada, Sadreddin-i Konevî'nin ricasıyla devreye girerek şehri terk etmek üzere olan âlimleri yatıştırın kişi de Ahî Evren'dir¹⁹.

Sadreddin-i Konevî ile İranlı âlim ve filozof Nasîrüddin-i Tûsî (ö. 672/1274) arasında soru-cevap tarzında bazı yazışmalar meydana geldiği rivayet edilmektedir²⁰. Mikâil Bayram'ın bu husustaki tezi ise Sadreddin-i Konevî'nin mektuplaştığı kişinin de aslında Ahî Evren olarak bilinen Nasîrüddin el-Hoyî olduğudur²¹.

Şeyh Nâsireddin, Türkiye Selçukluları tarihinin 1262-1277 yılları arasındaki on beş yıllık devresine damgasını vuran devlet adamı Muînüddin Süleyman Pervâne'nin ev sahipliğinde tertiplenen; Sadreddin-i Konevî, Sirâceddin-i Urmevî, Celâleddin-i Rumî vb. devrin mühim simalarını bir araya getiren, geniş katılımlı büyük ilim-irfan meclisinde hazır bulunanlardan biridir²². Bu durum onun Konya'nın iktidar muhitine yakın muteber kişilerinden birisi olduğunu gösterir. Ayrıca kendisine ait bir hankahın olduğunu da öğreniyoruz²³. Eflâkî'de geçen bir kayda göre Celâleddin-i Rumî'ye muhalif tavırlar sergilediğinden dolayı erkekliliğini kaybederek hadım olmuştur. Zira Celâleddin-i Rumî, onu,

¹⁸ Anonim, *Kitâb-ı Velâyet-nâme-i Hünkâr Hâcî Bektâş Velî*, haz. Hamiye Duran-Dursun Gümüšoğlu, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, v. 106b.

¹⁹ *Velâyet-nâme-i Hünkâr Hâcî Bektâş Velî*, v. 107a-109b; Ürkmez, *a.g.t.*, s. 144 (dipnot: 621). Menkıbede Ahî Evren'in Konevî Zâviyesi'ni ziyaret ettiğine, ayrıca Sadreddin-i Konevî'nin Ahî Evren'e icâzet verdiği de değinilmektedir. Bkz. *Velâyet-nâme-i Hünkâr Hâcî Bektâş Velî*, v. 108b, 109a, 110a-110b.

²⁰ Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns (Evlîyâ Menkıbeleri)*, trc. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 2001, 2. Baskı, s. 768; Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Mevzûâtü'l-ülûm*, I, trc. Kemâleddin Mehmed Efendi, İkdâm Matbaası, Dersââdet 1313, s. 572; Kastamonulu Latîfi, *Tezkire-i Latîfi*, İkdâm Matbaası, Dersââdet 1314, s. 43; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, IV, trc. Rüşü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015, 2. Baskı, s. 1510; Sadreddin Konevî, *Yazışmalar (el-Mürâselât)*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayınları, İstanbul 2012.

²¹ Mikâil Bayram, *Hâce Nasîrü'd-din-i Tûsî'nin İntihalciliği ve Ahi Eoren Hâce Nasîrü'd-din ile İlgisi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2016, s. 46-61.

²² Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 147-148.

²³ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 183.

bâtınî cesaret ve zâhirî pervasızlık yüzünden tarikattan kovulmuş olanların yakalandığı bir hastalık olan “illetü'l-meşâyih”e maruz kalanlara örnek olarak vermektedir²⁴. Bu hastalıkla kastedilen olumsuz nitelik, şeyhlerin kendilerini beğenmesi ve diğerlerini küçük görmesidir.

Ekmeleddin-i Nahcuvânî

Dönemin en ünlü hekimlerinden birisi olan Ekmeleddin Müeyyed b. Ebî Bekr en-Nahcuvânî, Celâleddin-i Rumî'nin müridi, hekimi ve yakın dostudur. Nispesinden aslen Nahcivanlı olduğu anlaşılmakta; ancak ne zaman doğduğu, nerede ve kimlerin yanında öğrenim gördüğü bilinmemektedir. Hayatıyla ilgili bilgiler birkaç münşeât mecmuası dışında Sipehsâlâr ve Eflâkî'de geçen rivayetler, Celâleddin-i Rumî'nin üç mektubu ve Sultan Veled'in bir şiiri ile sınırlıdır²⁵.

Sultan Veled, Ekmeleddin'i, ilk yirmi iki beytinin ilk mısralarının ilk harflerinden “Ekmeleddin Müeyyed en-Nahcuvânî” adının çıktığı kırk bir beyitlik müveşşah bir kasideyle övmektedir²⁶. Hakkındaki menkıbe, mektup ve şiirlerde “tıp sahasında eşi benzeri bulunmayan”²⁷; “dünyanın hekimi”²⁸; “Rum hekimlerinin ulularından”²⁹ şeklinde Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin tıp sahasındaki yetkinliğini dile getiren övücü sözler yer almaktadır. Ayrıca o, zamanın Hipokrat'ı³⁰, Eflâtun'u³¹ ve Câlînûs'u³² şeklinde tıbbın öncüleri sayılan ünlü ilkçağ hekimleri derecesinde gösterilir. Bu isimler o devrin tabiplerinin yararlandığı kişilere işaret etmeleri açısından önemlidir.

Ekmeleddin-i Nahcuvânî bir defasında süslü ve gösterişli elbiseler giyinmiş şekilde Hüsâmeddin Çelebi'nin evine Celâleddin-i Rumî'yi görmeye gelir. Ancak duyduğu mahcubiyetten dolayı elbiselerini kavvâllara verir. Bir daha da bu

²⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 183-184.

²⁵ Ahmet Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 2. Baskı, s. 91; Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, İstanbul 2010, 2. Baskı, s. 276; Cevat İzgi, “Ekmeleddin en-Nahcuvânî”, *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 548.

²⁶ Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, trc. Veyis Değirmençay, Demavend Yayınları, İstanbul 2016, s. 555-557; Sonnot/Açıklama Kısmı, s. 745.

²⁷ Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 85.

²⁸ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 261; Abû Bakr İbn al-Zakî, *Ravzat al-Kuttâb va Hadikat al-Albâb*, haz. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, 2. Baskı, Giriş, s. 48; Metin, s. 117 (XXX. Mektup).

²⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 149.

³⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 149.

³¹ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 261; Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, trc. Abdülbâki Gölpinarlı, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1999, s. 183; Sultan Veled, *a.g.e.*, s. 557.

³² Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 113; Mevlânâ, *Mektuplar*, s. 183.

şekilde giyinmez. Bu rivayet onun zenginliğini ve Celâleddin-i Rumî'ye bağlılığını gösterdiği gibi saray hekimi olduğuna da yorulabilir³³. Bir başka rivayete göre IV. Rükneddin Kılıç Arslan (saltanatı: 1249-1254, 1257-1266) Ekmeleddin-i Nahcuvânî'den kendisi için "*tiryâk-ı fârukî*"³⁴, yani bir çeşit panzehir hazırlamasını ister. Tiryakın hazırlanma süreci büyük bir gizlilik içerisinde yürütülür. Zira hizmetçileri bile evde bırakmayan Ekmeleddin-i Nahcuvânî, halvethânesinin bütün giriş-çıkışlarını kapatır. Tiryakı tamamladığında Celâleddin-i Rumî tâbhanenin bir köşesinde beliriverir. Hazırladığı ilaçtan bir parça ikram ettiğinde de: "*İçimizi öyle bir ejdarha sokmuştur ki, okyanus tiryâk olsa, onu iyi edemez.*" diyerek gözden kaybolur. Buradan da Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin saray hekimi olduğunu anlıyoruz³⁵. Ayrıca onun hekim ve müderris olarak görev yaptığı bir dârüşşifânın (metinde tâbhane) ve burada kendisine ait özel bir odanın (metinde halvethâne) mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu ayrıntılar onun I. Alâeddin Keykubad Dârüşşifâsı'nda reîsületibbâlık ve müderrislik yapması ile de uyumludur³⁶. Bu hususu teyit ve takviye eden başka menkıbe ve mektuplar da mevcuttur. Zira Mevlevî menâkıbnâmeleri onu bazen Hoca Ekmeleddin Tabib olarak anmakta, onun bütün tabiplerin hocası sayıldığını dile getirmektedir³⁷. Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin, Celâleddin-i Rumî'nin vefat etmeden önce yaşadığı hastalığı teşhis için tıp kitaplarına başvurması da aynı çerçevede değerlendirilebilir³⁸. Ondan tıp tahsil edenlerden biri de Ebû Bekir İbnü'z-Zekî el-Mütatabbib el-Konevî'dir. Bunu kendi eserinde hocasına yazdığı çeşitli mektuplardan anlıyoruz³⁹.

³³ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 296-297.

³⁴ Farsça "*pâd-zehr*" kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olan panzehir, "zehirin etkisini ortadan kaldıran madde" anlamına gelmektedir. Aynı anlama gelen "*tiryâk*" da Grekçe "*theriake*"den Arapça yoluyla Türkçeye geçmiştir. İlkçağlardan itibaren devlet yöneticileri ve zenginler, zehirlenmelere karşı kendilerini korumak için zehirin etkisini azaltacak veya ortadan kaldıracak arayışlara girmişler, dolayısıyla saray hekimleri ve diğer hekimler pek çok panzehir terkibi hazırlamışlardır. Bkz. Necdet Okumuş, "Panzehir", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 159.

³⁵ Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 85-86; Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 261-262; İzgi, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", s. 549. Celâleddin-i Rumî benzer bir kerameti Erzincan'da görev yapan Tabip Alâeddin-i Erzincanî'ye de göstermiştir. Tasavvufa mesafeli olan Alâeddin-i Erzincanî, bu olaydan sonra ailesi ile birlikte Erzincan'dan Konya'ya gelerek Celâleddin-i Rumî'ye mürit olmuştur. Bkz. Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 266-267.

³⁶ Ünver, *a.g.e.*, s. 92; İzgi, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", s. 549.

³⁷ Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 85; Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 296.

³⁸ Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 113.

³⁹ İbn al-Zakî, *a.g.e.*, Giriş, s. 3-4, 29, 48-49.

Sipehsâlâr ve Eflâkî'de geçen rivayetler Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin, Celâleddin-i Rumî'ye olan sevgi ve bağlılığı bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. Örneğin Celâleddin-i Rumî'nin, müritleri için hazırlattığı müşhilin hepsini birden içtiği hâlde herhangi bir sağlık problemi yaşamadığını gören Ekmeleddin-i Nahcuvânî, aile fertleri ve akrabaları ile birlikte onun candan müridi olur. Öyle ki Celâleddin-i Rumî'nin kerametlerini anlatarak çevresindeki filozof ve tabiplerin de mürit olmalarını sağlar⁴⁰.

Ekmeleddin-i Nahcuvânî devrin bazı filozoflarının da hazır bulunduğu bir mecliste, hem eski ve hem de o zamanki filozofların söz birliği içerisinde Hz. Peygamber'den sonra bir peygamber gelseydi onun İbn Sînâ (ö. 428/1037) olacağı inancını taşıdıklarını haber vermektedir. Ancak Ekmeleddin-i Nahcuvânî'ye göre Celâleddin-i Rumî, İbn Sînâ'dan daha üstündür; bütün bilgin ve filozoflar, onun hikmet harmanının başak toplayıcılarıdır⁴¹. Bu menkıbevî kayıt Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin İbn Sînâ'ya büyük bir hayranlık duyduğunu ama Celâleddin-i Rumî'ye karşı da büyük bir sevgi ve bağlılık beslediğini gösterir. Nitekim İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhâtı*'na şerh yazması da bunu teyit etmektedir⁴². Bu münasebetle XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda felsefe ve tıp sahasındaki ilmî geleneklerinden birinin İbn Sînâ Mektebi olduğunu menâkıbnâmelerden de takip edebildiğimizi söylemeliyiz.

Ekmeleddin-i Nahcuvânî bir defasında Celâleddin-i Rumî'nin medresesinde ileri gelen devlet adamları, şeyh ve âlimlerin de hazır bulunduğu semâ meclisine katılmıştır⁴³. Bu bilgiler onun devlet adamları ve âlimler arasındaki seçkin yerine de işaret etmektedir.

Ekmeleddin-i Nahcuvânî, kendisi gibi dönemin öne çıkan hekimlerinden biri olan Gazanfer-i Tebrizî⁴⁴ ile birlikte vefatı öncesi Celâleddin-i Rumî'nin tedavisi

⁴⁰ Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 85; Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 149-150. Sultan Veled'in methiyesine göre de Ekmeleddin-i Nahcuvânî evlidir ve bir oğlu vardır. Bkz. Sultan Veled, *a.g.e.*, s. 557; Sonnot/Açıklama Kısmı, s. 745. Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin Celâleddin-i Rumî'nin yakın çevresinde bulunduğunu gösteren diğer rivayetler için bkz. Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 294, 332.

⁴¹ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 346.

⁴² İzgi, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", s. 549.

⁴³ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 294.

⁴⁴ Şehir nispesinden Tebrizli olduğu anlaşılan Fahreddin Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed'in XII. yüzyılın sonlarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Ekmeleddin-i Nahcuvânî ile birlikte vefatı öncesi Celâleddin-i Rumî'nin tedavisi ile yakından ilgilendiği esnada hastalığı teşhis için tıp kitaplarına başvurması onun da müderris olduğunu gösterir. Bkz. Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 113. Celâleddin-i Rumî 5 Cemâzeyilâhîr 672'de (17 Aralık 1273) Konya'da vefat etmiştir. Bu durumda Gazanfer-i Tebrizî mezkûr tarihte Konya'dadır. Gazanfer-i Tebrizî, 678'de (1279-1280) meşhur

ile yakından ilgilenmiştir⁴⁵. Kemâleddin-i Muarrif, Celâleddin-i Rumî'nin cenaze namazını kıldırması için Sadreddin-i Konevî'yi çağırırken ona “*şeyhlerin sultanı*” diye hitap eder. Buna sinirlenen Ekmeleddin-i Nahcuvânî, muarrife, terbiyesini takınmasını, şeyhlerin gerçek sultanının Celâleddin-i Rumî olduğunu, onun da vefat ettiğini söyler⁴⁶.

Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin Celâleddin-i Rumî'ye olan bağlılığı ile devlet yöneticileri ve âlimler arasındaki seçkin yeri, Celâleddin-i Rumî'nin kendisine yazdığı üç mektubun içeriğinden de çok açık bir biçimde anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu mektupların birincisinde Celâleddin-i Rumî, onun mektubuna cevap vermekte⁴⁷; ikincisinde ondan Karatay Medresesi'nin Efsaheddin Muîd'e tahsis edilmesine aracı olmasını istemekte⁴⁸; sonuncusunda ise oğlu Emîr Âlim'in geçiminin düzeltilmesi için kendi adına Muînüddin Süleyman Pervâne'ye başvurmasını rica etmektedir⁴⁹. Bu mektuplarda Ekmeleddin-i Nahcuvânî, “*hakîmlerin padişahu (melikü'l-hükemâ)*”⁵⁰; “*hekimlerin övüncü (mefharü'l-etbbâ)*”⁵¹; “*yaşayış mücevherlerinin en temiz (asfâ cevâhiri'l-hayât)*”⁵² gibi sıfatlarla anılmaktadır. Hekimliğinden övgüyle söz edilmekte, saygılı ifadeler kullanılmak suretiyle onun yüksek mevkie sahip önemli bir devlet adamı olduğunun altı çizilmektedir. Hekimbaşılık, reîsületibbâlık ve müderrislik yapan bir kişinin aracılığına başvurulması tabii ki normaldir. Bu durum icra ettiği hayati görev gereği aranan ve saygı duyulan bir kişi olması ile de alakalıdır. Zira

---

âlim Ebü'r-Reyhân Bîrûnî'nin (ö. muhtemelen 453/1061) günümüze ulaşan son önemli eseri *es-Saydele fi't-tıbbi'*ni istinsah etmiştir. Dolayısıyla onun bu tarihten sonra öldüğünü düşünebiliriz. Ünver, *a.g.e.*, s. 92; Bayat, *a.g.e.*, s. 277; Zeki Velidi Togan, “Bîrûnî”, *İA*, II, İstanbul 1979, 5. Baskı, s. 642; Cevat İzgi, “Gazanfer et-Tebrîzî”, *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 433-434.

⁴⁵ Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 113.

⁴⁶ Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 114. Bu menkıbenin diğer varyantlarında Kemâleddin-i Muarrif'in abartılı takdimine itiraz eden kişi bizzat Sadreddin-i Konevî'dir. Krş. Eflâkî, *a.g.e.*, II, s. 49; Şeyh Musa es-Sadrî, *Regâ'iybü'l-Menâkıb (Sadreddin Konevî'nin Menkıbeleri)*, haz. M. Emin Agar, Anka Yayınları, İstanbul 2002, s. 38-39. Ayrıca Sipehsâlâr ve es-Sadrî, söz konusu hadisenin cenaze namazı sırasında; Eflâkî ise bir ziyaret sırasında vuku bulduğunu belirtmektedir. Sipehsâlâr'daki kayıt Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin Celâleddin-i Rumî'ye olan düşkünlüğüne işaret olarak okunabilir. Aynı husus şurada da yankı bulmuştur: Mevlânâ Celâleddin, *Fihî mâ-fih*, trc. Abdülbâki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1959, s. 180-181.

⁴⁷ Mevlânâ, *Mektuplar*, s. 26-27; Açılama Kısmı, s. 228.

⁴⁸ Mevlânâ, *Mektuplar*, s. 137-138; Açılama Kısmı, s. 228-229.

⁴⁹ Mevlânâ, *Mektuplar*, s. 183-184; Açılama Kısmı, s. 229.

⁵⁰ Mevlânâ, *Mektuplar*, s. 26, 183. Ayrıca bkz. İbn al-Zakî, *a.g.e.*, Giriş, s. 29, 48-49; Metin, s. 23 (IV. Mektup), 117 (XXX. Mektup); Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, 2. Baskı, s. 151, 175.

⁵¹ Mevlânâ, *Mektuplar*, s. 137, 183.

⁵² Mevlânâ, *Mektuplar*, s. 26.

tababete ve tabiplere duyulan saygı, bugün bile, diğer bilim dalları ve bilim insanlarına gösterilenden daha fazladır.

Celâleddin-i Rumî'nin vefatı öncesi onun tedavisi ile yakından ilgilenmesi Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin 672/1273'te hayatta olduğunu gösterir. Ayrıca Eflâkî, Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin adının geçtiği yerlerde onu rahmet duasıyla anmaktadır⁵³. Bu durumda Ekmeleddin-i Nahcuvânî *Menâkıbü'l-Ârifin*'in yazılmaya başlandığı 718/1318⁵⁴ yılından önce veya belki birkaç yıl sonra ölmüş olmalıdır. Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin öğrencilerinden İbnü'z-Zekî, hocasına yazdığı bir mektupta onun için "*Tanrı faziletini devam ettirsin*" duasında bulunur. İbnü'z-Zekî'nin mektuplarını Şubat 1279'da tasnif ederek bir kitap hâline getirdiğini dikkate alırsak, hocasının mezkûr tarihte hayatta olduğunu söyleyebiliriz⁵⁵. İzgi'ye göre kesin olan husus Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin Cemâziyelâhîr 701'den (Şubat 1302) sonra vefat ettiği'dir. Çünkü mevcut tek eserini bu tarihte telif etmiştir⁵⁶. Dolayısıyla Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin ölüm yılına dair ihtimallerdeki nihaî sınırı Eflâkî çizmektedir.

Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin taşıdığı "*melikü'l-hükemâ*" unvanı, Selçuklu ve Osmanlılar devirlerinde önemli tabiplere verilen bir unvandır. Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin halk arasında bu unvanın tercümesi olan "*Bey Hekim*" lakabıyla da anıldığı anlaşılmaktadır. Zira bugün Konya Alâeddin Tepesi'nin batısında yer alan Beyhekim Mahallesi'nde ona nispet edilen bir mescit ve türbe bulunmaktadır⁵⁷.

Bedreddin-i Tebrizî

Mevlevî muhite mensup bir âlim olan Bedreddin-i Tebrizî astronomi, aritmetik, simya ve kimya, felsefe ve hikmet, hasselerin halli, narincat vb. pek çok ilimde söz sahibi sıra dışı bir kişidir⁵⁸. Konya'ya geldiğinde dönemin önemli devlet adamlarından biri olan Alemüddin Kayser (ö. 683/1284) tarafından Celâleddin-i Rumî ile tanıştırılır ve ona bağlanır. Meşgul olduğu her hüneri ve kullandığı her sanatı Mevlevîlere vakfeder⁵⁹. Kimyevî işlemlerle ürettiği altın ve

⁵³ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 149, 261, 296, 346.

⁵⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 10-11, 88.

⁵⁵ İbn al-Zakî, *a.g.e.*, Giriş, s. 29-30; Metin, s. 23 (IV. Mektup).

⁵⁶ İzgi, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", s. 549.

⁵⁷ Ünver, *a.g.e.*, s. 91-92; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi Yayınları, Konya 1964, s. 235-236; Faik Soyman-İbrahim Tongur, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya Yeni Kitabevi, Konya 1944, s. 96-97; Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Çizgi Kitabevi, Konya 2016, 3. Baskı, s. 252; İzgi, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", s. 549.

⁵⁸ Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 48, 95; Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 159, 186, 287.

⁵⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 287-288.

Zeyneddin-i Râzî

Tam adı Muhammed b. Ebî Bekr olan Zeyneddin-i Râzî, XII. yüzyılın son çeyreğinde Rey'de doğmuş, dönemin önemli ilim merkezleri olan Semerkant ve Buhara'da öğrenim görmüştür. Muhtemelen yaklaşan Moğol istilâsı nedeniyle batıya göç etmiş, Mısır ve Şam'da bir süre bulunduktan sonra XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya yönelmiştir. O dönemde Artuklu Beyliği sınırları içerisinde yer alan Mardin'deki telif ve tedris faaliyetlerinden sonra ileri yaşlarında Türkiye Selçuklu başkenti Konya'ya gelmiştir. Böylece dönem menâkıbnâmelerinin görüş alanına girmiştir. Dil bilimci ve müfessir olarak ün kazanmakla birlikte, eserlerinin muhtevası Zeyneddin-i Râzî'nin tasavvuf, hadis, fıkıh –Hanefî fakihidir– ve kelim gibi dinî ilimlerde de bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Onun 666/1268'den sonra öldüğü tahmin edilmektedir⁶⁸.

Tasavvufî yönü de olan Zeyneddin-i Râzî'nin Konya'da iken özellikle Mevlevî ve Ekberî muhitle iyi ilişkiler geliştirdiğini görüyoruz. Nitekim Eflâkî onu: “müderrişlerin üstadı” ve “Rum bilginlerinin ileri gelenlerinden” birisi olarak nitelendirmektedir⁶⁹. Zeyneddin-i Râzî'nin bazı âlim dostları (Şemseddin-i Mardînî, Efsaheddin Muîd, Şemseddin-i Malatî) ile birlikte, Kadı Kemâleddin-i Kâbî örneğinde olduğu gibi çevresindeki bazı insanları Celâleddin-i Rumî'ye yönlendirmesi de bu açıdan dikkate değerdir⁷⁰. Zeyneddin-i Râzî, Sadreddin-i Konevî'nin ilim meclislerine ve ders halkalarına katılan önemli isimlerden biridir. Cizreli Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) kaleminden çıkan *Câmi'u'l-usûl li-Ehâdîsî'r-Resûl*⁷¹ isimli hadis kitabının tamamını 666'da (1267-1268) baştan sona kadar eksiksiz olarak kıraat ve semâ yoluyla Sadreddin-i Konevî'nin alan ender kişilerden biri olması da bunu gösterir⁷². Zeyneddin-i Râzî'nin bu hususa işaret eden semâ kayıtlarında *Melikü'l-Müderrişin, Kudvetü'l-Müderrişin, İmâmü*

⁶⁸ Abdullah Kızılcık, *Ebû Bekr er-Râzî Hayatı, Eserleri ve Ravzatu'l-Fesâha'sı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2000, s. 17-21, 28-29; Hüseyin Elmalı, *Muhammad b. Abû Bakr ar-Râzî ve Tafsîr Garîb al-Kur'ân'ı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erzurum 1986, s. 65-74; a.mlf, “Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir”, *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 487.

⁶⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 178.

⁷⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 195.

⁷¹ Muhaddis, müfessir, edebiyatçı ve biyografi yazarı Mecdüddin İbnü'l-Esîr ve eseri hakkında bkz. İ. Lütfü Çakan, “Câmi'u'l-usûl li-Ehâdîsî'r-Resûl”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 136; Ali Osman Koçkuzu, “İbnü'l-Esîr, Mecdüddin”, *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s. 28-29; Muhammed Yılmaz, “Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmi'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/2 (2013), s. 2-4.

⁷² Yılmaz, *a.g.m.*, s. 9, 12.

Eimmeti'l-Ulemâ, Seyyidü'l-Ulemâ, Seyyidü'l-Füdalâ, Zeynü'l-Ulemâ, Kudvetü'l-Füdalâ, Muhyissün-ne, Nâsiru's-Şerî'a gibi ilmî unvanlarla övülmesi dikkat çekicidir. Zira bunlar, onun çeşitli ilmî disiplinlerde ihtisas sahibi olması ile yakından alakalıdır. Söz konusu hadis derslerine devrin ve muhitin ileri gelen emir, âlim ve sûfîlerinin de katıldığı bilinmektedir.

Selâhaddin-i Malatî

Arap dili bilgini, edip ve hakîm olan Selâhaddin-i Malatî, Celâleddin-i Rumî'nin dost ve müritlerindendir⁷³. Eflâkî onu: "*Arap dil bilgisinde zamanının Sibeveyhi*"⁷⁴ olarak nitelendirir⁷⁵. *Mesnevî-i Mânevî'yi* mütalaa ettiğini öğrendiğimiz Selâhaddin-i Malatî, Celâleddin-i Rumî'nin torunu Ârif Çelebi'ye (ö. 719/1320) altı yaşında iken Kur'ân okumayı öğretmiş, ona hocalık yapmıştır⁷⁶.

Fahreddin-i Sivasî

Fahreddin-i Sivasî ilim sahibi, sırları ve manaları yazma hususunda son derece kabiliyetli, yani kâtip bir kişidir. Birdenbire kendisine bir hâl gelip delirir ve bu akıbet, Celâleddin-i Rumî'den izin almadan, onun sözlerine kalem karıştırması ve onları düzeltmek amacıyla kelimeleri değiştirmesine bağlanır. Buna rağmen Fahreddin-i Sivasî, Celâleddin-i Rumî'nin yakın çevresinde yer alan müritlerindendir⁷⁷. Nitekim şiddetli bir hastalıktan muzdarip iken Celâleddin-i Rumî'nin tavsiye ettiği tedavi yöntemiyle şifa bulmuştur⁷⁸.

Alâeddin Siryanus

Rum asıllı bir köle olan Siryanus, önceleri hilekâr ve yaman bir yankesicidir. İşlediği bir cinayetten dolayı idama götürülürken Celâleddin-i Rumî'nin araya girmesiyle son anda kurtulur ve onun huzurunda ihtida eder⁷⁹. Kendisi hakkındaki rivayetlerde Rum olduğundan bahsedilirken Hristiyanlığı ima edilmektedir. Ancak Sirâceddin-i Urmevî'nin mahkemesinde kendi hikâyesini anlatırken, gerçekten uzak ve inatçı bir ateşe tapıcı (Gebr, Mecûsî) olduğunu da dile getirmiştir⁸⁰. Celâleddin-i Rumî, Siryanus'a Alâeddin ismini verir ve onu

⁷³ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 205, 271, 273, 340, 379; II, s. 173; es-Sadrî, *a.g.e.*, s. 41-42.

⁷⁴ Ebû Bişr Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796), Arap dili gramerine dair zamanımıza ulaşan ilk hacimli eserin yazarı ve Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisidir. Bkz. M. Reşit Özbalkıç, "*Sibeveyhi*", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 130.

⁷⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 205.

⁷⁶ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 205, 341; II, s. 173.

⁷⁷ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 209, 247.

⁷⁸ Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 102; Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 258.

⁷⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 228, 327.

⁸⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 229. İlginçtir ki Celâleddin-i Rumî, rebap ile ilgili görüşleri nedeniyle dönemin Eş'arî kelamcısı ve Şâfiî fakihî Safiyyüddin-i Hindî'nin (ö. 715/1315) kalbini temizlemenin ve ona doğru yolu göstermenin yetmiş "*Rum Mecusisi*"ni ihtida ettirmekten daha zor olduğunu

yanına alır. Bu zat kısa sürede öyle bir mesafe kat eder ki bazı âlim, kadı, müderris ve şeyhler onun malumat ve mârifeti karşısında şaşkına dönerler ve hakikatlere olan vukufunu kabul ederler⁸¹. Bu sürece işaret eden ve Alâeddin Siryanus'un Celâleddin-i Rumî'ye duyduğu minneti dile getiren menkıbe, onun fıkıh, nahiv, mantık alanlarında da kendisini yetiştirdiğini düşündürmektedir⁸².

Taceddin-i Mutasaddır

Taceddin-i Mutasaddır Konya'da yaşayan ve türlü fenleri bilen bir âlimdir. Çevresindekiler ona başköşeyi seçen, başta bulunan anlamında "*Mutasaddır*" demektedirler. Bu suretle o da daima kendini yüksek mertebelerde görmeye alışmıştır. Önceleri velilere muhaliftir. Celâleddin-i Rumî'yi de tamamıyla inkâr etmektedir. Ancak cehenneme gidişini gördüğü dehşetli bir rüya ile inadından vazgeçerek bütün ev halkı ile birlikte Celâleddin-i Rumî'ye mürit olduğundan bahsedilmektedir⁸³.

Sadreddin-i Merendî

Şehir nispesinden hareketle Azerbaycan'ın Merend şehrinden olduğunu ve bilahare Anadolu'ya göç ettiğini düşündüğümüz Sadreddin-i Merendî, Eflâkî tarafından âlim, müderris ve müneccim olarak nitelendirilmektedir. Onun Mevlevî muhit ile yakın ilişki içerisinde olduğunu görüyoruz. Zira Sadreddin-i Merendî, Celâleddin-i Rumî'nin nedimi, sohbet ve semâ arkadaşı olan Şerefeddin Osman-ı Gûyende'den bizzat dinlediği bir keramet hikâyesi hakkında: "*Ayne'l-yakîn ile görmüş ve hakka'l-yakîn derecesine ulaşmışım.*" şeklindeki müspet kanaatini

---

belirtmektedir. Bkz. Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 240. Ayrıca 598/1202 tarihli Şemseddin Altınapa Vakfiyesi'ndeki bir kayıta, bazı vakıf gelirlerinin yerli ve yabancı olup da ihtida eden Hristiyan, Yahudi ve Mecusilere sunulacak çeşitli hizmetler için (yemek, elbise, ayakkabı ihtiyaçlarını karşılamak, sünnet edilmelerini ve namaz kılacak kadar Kur'ân öğrenmelerini sağlamak) sarf edileceğine değinilmektedir. Bkz. Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altınapa Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI/42 (1947), s. 211-212. Merhum Turan, bu kayıttaki Mecusilerle, ateşperestlerin değil de semavî dinler dışında kalan inanç gruplarına mensup insanların ya da Şamanî akidelerine bağlı Türklerin kastedilmiş olabileceği ihtimalleri üzerinde durmaktadır. Bkz. *a.g.m.*, s. 216. Bu ayrıntılar dönem Anadolu'sundaki İslâmlaşırma faaliyetlerinin yanı sıra Konya'daki dinî zümreler ve onların isimlendirilmesi hususunda da önemli ipuçları sunmaktadır.

⁸¹ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 228, 327.

⁸² Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 229: "*Mevlânâ bana irfan başışladı, beni bilgin yaptı; bana akıl verdi ve beni Tanrı'yı bilir yaptı. Beni Tanrı'yı okuyuculuk taklidinden Tanrı'yı bilicilik gerçeğine ulaştırdı. (...) Mevlânâ, sohbet ve terbiyesinin bereketiyle bir cahili bilgin yapıyor, fakîh, nahivci, mantıkçı yapıyor, senin yaratılışını değiştiriyor. Mevlânâ yine sohbetinin mübarek nefesiyle cahil nefsi bilgin yapıyor, ârif yapıyor, akıllı yapıyor. Akıllıları da tekrar âşık, âşık değil belki de herkesin olamayacağı bir şey yapıyor.*"

⁸³ Eflâkî, *a.g.e.*, II, s. 55-56.

Eflâkî'ye aktarır. Bu hikâyede Celâleddin-i Rumî semâ esnasında elini eteğinden çıkarıp bir avuç gümüş parayı Şerefeddin Osman-ı Gûyende'nin kardeşinin define dökmüştür⁸⁴.

Eflâkî, Sadreddin-i Merendî'nin adının geçtiği yerde onu rahmet duasıyla anmaktadır. Bu durumda Sadreddin-i Merendî, Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifin*'i yazdığı sırada veya öncesinde ölmüş olmalıdır. Zira Eflâkî 718/1318'de başladığı eserinin ilk redaksiyonunu bir yıl içinde bitirmiş; bir taslak niteliğinde olan bu çalışmasını derlediği yeni verilerle genişleterek 754/1353'te tamamlamıştır⁸⁵.

Molla Sadeddin

Molla Sadeddin Aksaray'da ikamet eden fâzıl ve kâmil bir müftü, fetvası yürür bir müderristir. Kayseri'deki bir veliye bağlanmış ve yılda bir kez onun ziyaretine gitmeyi alışkanlık hâline getirmiştir. Bir defasında yanındaki dört yüz danişment ile birlikte Kayseri'ye doğru giderken yol üzerindeki Tuz Köyü'ne uğrar. Köy kethüdasının mihmandarlığında yemekler yenilir, dualar edilir. Sohbet esnasında Hacı Bektâş-ı Velî'nin de köyde bulunduğunu öğrenir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin yöre halkı arasındaki saygınlığı ileri derecededir. Ancak köy mescidine gidip köy cemaati ile birlikte namaz kılmak yerine kendi dervişleriyle kılmayı tercih etmektedir. Köyün bazı fakihlerine göre onun bu hâli cemaati terk etmek demektir. Bu durum kendisine sorulan Molla Sadeddin'e göre cemaati terk edenin selamını almak, ona izzet ve ikramda bulunmak doğru değildir. Bu cevap üzerine kadı adayı danişmentler Hacı Bektâş-ı Velî geldiğinde selamını almaz ve yer göstermezler. Medrese ehli ile tekke ehli arasındaki ilişkileri anlatan menkıbelerde sıkça gördüğümüz gibi Molla Sadeddin, Hacı Bektâş-ı Velî'nin ilmini ölçmek ister. Ancak Hacı Bektâş-ı Velî'nin izhar ettiği kerametle hiçbir şey yapamaz ve soramaz⁸⁶.

Molla Sadeddin bir Kayseri dönüşü, daha önce Hacı Bektâş-ı Velî ile ilk karşılaştığı yer olan Tuz Köyü'ne uğrar. Köylüler Hacı Bektâş-ı Velî'nin gerçek eren olup olmadığını öğrenmek amacıyla onunla görüşmesini isterler. Molla Sadeddin daha önceki deneyiminden dolayı bu defa Hacı Bektâş-ı Velî'yi kendi yerine oturtur. Âdeti olmadığı hâlde sırf Molla Sadeddin'in inadının kırılması için Hacı Bektâş-ı Velî'nin tırnakları ve bıyıkları uzamış görünür. Molla Sadeddin her ne kadar onları kesmeye çalışsa da bir türlü muvaffak olamaz. Hacı Bektâş-ı

⁸⁴ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 339.

⁸⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, I, s. 10-11, 88.

⁸⁶ *Velâyet-nâme-i Hünkâr Hâcî Bektâş Velî*, v. 122b-125a. Aslında Molla Sadeddin bu karşılaşmadan bir yıl önce Kayseri'ye giderken konar-göçer zümrelerin yaşadığı Açık Saray köyüne uğramış, burada Hacı Bektâş-ı Velî'yi ziyaret etmiştir. Ancak ziyaret ettiği kişinin Hacı Bektâş-ı Velî olduğunu bir yıl sonraki söz konusu karşılaşmadan sonra anlamıştır. Bkz. *a.g.e.*, v. 125a-125b.

Velî'nin tırnak ve bıyıklarını Türkistan erenleri tarafından tekbirlenerek kendisine verilen çerâğ makası (mıkrâsı) kesebilir. Ancak bıyıktan kıl kesilince altından oluk gibi kan akmaktadır. Tırnak ve bıyıkların bir türlü kesilememesi esnasında zahir olan diğer kerametler ya da gördüğü manevi işaretlerin etkisiyle Hacı Bektâş-ı Velî'nin sevgisi gönlünde yer eden, hayali gözünden gitmeyen, velayet ve kerametleri aklından çıkmayan Molla Sadeddin, öğrencileriyle birlikte onu ziyaret için Sulucakarahöyük'e gitmeye karar verir. Ancak hocalarının aksine danışmentlerin büyük çoğunluğu Hacı Bektâş-ı Velî hakkında: "*Bir mübtedi kimesneye veli diyüp turırsız anda velâyet ne'uler*" şeklinde pek de olumlu kanaatler beslememektedir. Bu nedenle dört yüz öğrencisinden sadece otuz tanesi hocalarının seyahatine katılmak ister. Onlar da çok gönüllü değildir; sırf hocaları yalnız gitmesin diye ona eşlik etmeyi düşünmektedirler. Bu arada yol hazırlığı yapan Molla Sadeddin'in bineceği katırın heybesine sohbet sırasında okuyabileceği birkaç muteber kitabı koymayı ihmal etmemesi hayli dikkat çekicidir. Molla Sadeddin ve öğrencileri bazı harikulade olaylar yaşadıkdan sonra Hacı Bektâş-ı Velî'nin huzuruna çıkarlar⁸⁷.

Bir sohbet esnasında namaz vakti gelince Molla Sadeddin ayağa kalkarak Hacı Bektâş-ı Velî'ye abdest alalım teklifinde bulunur. Ancak Hacı Bektâş-ı Velî kendisinin abdest alamayacağını söyler. Zira hangi danışment doldurup getirirse getirsin maşrapadan abdest suyu değil, kan dökülmektedir. Molla Sadeddin namaz kıldırmak için imamlığa geçtiğinde gözünden perde kalkar. Nereye baksa Hacı Bektâş-ı Velî'yi gördüğünden namazı bitirmekte hayli zorlanır. Bu olaydan sonra Molla Sadeddin malını mülkünü terk ederek Hacı Bektâş-ı Velî'ye mürit olur. Erkâna uygun tıraş edilir, taç ve kisvet giydirilir. Onunla birlikte gelen öğrencilerinden bazıları hocalarının yolundan giderken bazıları da geri dönerler⁸⁸.

Molla Sadeddin on sekiz yıl Hacı Bektâş-ı Velî'nin hizmetinde bulunur. Bir gün şeyhinin emriyle mescidin çatısını düzeltirken aklından: "*Bunca ilmim ve bunca hünerim varıdı şu bir dem bir deroiş cümlesin terk itdürüp beni kendüye kul idindi*" düşüncesi geçer ve bu hâlden kurtulmak için Hacı Bektâş-ı Velî'yi

⁸⁷ *Velâyet-nâme-i Hümkâr Hâcı Bektâş Velî*, v. 125b-134b.

⁸⁸ *Velâyet-nâme-i Hümkâr Hâcı Bektâş Velî*, v. 134b-136b. Burada dikkat çekici husus, adı geçen eserde medrese hocalarını ve talebelerini ikna sadedinde namaz ve abdest kerameti, erenleri ikna için don değiştirme kerameti, çiftçiler için de onların mesleğine uygun kerametlerin sergilenmesidir. Ayrıca bir menkıbeye göre Hacı Bektâş-ı Velî her namaz vakti ortadan kaybolmaktadır. Bunun sebebini merak eden Molla Sadeddin, Hacı Bektâş-ı Velî'nin izhar ettiği kerametle şeyhinin vakit namazlarını Kâbe'de kıldığını öğrenir. Bkz. *a.g.e.*, v. 139a-140a.

öldürmeye teşebbüs eder. Hacı Bektâş-ı Velî, “*dışün(ün) kovuğunda(ki) mürekkep karasını gideremediği*”den bir türlü ıslah olamayacağını düşündüğü Molla Sadeddin’i Aksaray tarafında Susadı denilen yere sürer. Molla Sadeddin yaptıklarından pişman olur. Taptuk Emre’nin Yunus Emre’yi affetmesine benzer bir süreçten sonra affedilir ve Sulucakarahöyük’e döner⁸⁹.

Aslında Hacı Bektâş-ı Velî ile Molla Sadeddin arasındaki bu şeyh-mürîd ilişkisine ilk değinen kaynak *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'dir. Molla Sadeddin söz konusu eserde “*Sa'îd*” olarak geçmektedir⁹⁰. Nitekim muhakkikâne nefesler söyleyerek çok manalar izhar eden⁹¹ Molla Sadeddin’in şiirlerindeki mahlası da “*Sa'îd*”dir⁹². Yazdıkları “*muteber bir divan*” olacak kadar çoktur⁹³. Ayrıca onun Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Makâlâtı*'nı Türkçe'ye çevirdiği de rivayet edilmektedir⁹⁴.

Bahâeddin Şeng-i Münecim

Bahâeddin Şeng-i Münecim, Gazan Han'ın (hanlığı: 1295-1304) tahta çıkması münasebetiyle İlhanlı ülkesinde çeşitli temaslarda bulunmak üzere çıktığı yolculukta Ârif Çelebi'nin maiyetinde yer alan kişilerden biridir⁹⁵. Onun mesleğine işaret eden “münecim” kavramı, yıldız falcılığı yapanlar, yıldızlar ilmini (tencim, astroloji) bilenler ve onlardan hüküm çıkaranlar hakkında kullanılır⁹⁶.

⁸⁹ *Velâyet-nâme-i Hümkâr Hâcî Bektâş Velî*, v. 136b-137b.

⁹⁰ Elvan Çelebi, *Nâme-i Kudsi (Kutsal Kitap), Menâkıbu'l-Kudsiyye (Kutsal Menkabeler)*, haz. Mertol Tulum, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2017, b. 2001-2006, s. 483-484 (dipnot: 1). Bu kısa isimlendirme *Velâyet-nâme-i Hümkâr Hâcî Bektâş Velî*'dekilerle de uyumludur. Zira bu eserde Molla Sadeddin; “*Molla Sa'îd*” ve “*Sa'îd*” şeklinde de anılmaktadır. Örnekler için bkz. *Velâyet-nâme-i Hümkâr Hâcî Bektâş Velî*, v. 127a-128a, 135a-136a, 137a-141b.

⁹¹ *Velâyet-nâme-i Hümkâr Hâcî Bektâş Velî*, v. 136a, 138b, 141b. Bu nefeslerden bazıları için bkz. *age*, v. 136a, v. 140a.

⁹² *Velâyet-nâme-i Hümkâr Hâcî Bektâş Velî*, v. 140a-140b.

⁹³ *Velâyet-nâme-i Hümkâr Hâcî Bektâş Velî*, v. 141b-142a. Abdülbâki Gölpınarlı, Molla Sadeddin'in Yunus Emre'nin yolunda yürüyen şairlerin en eskisi olan Said Emre olduğunu düşünmektedir. Said Emre, Hacı Bektâş-ı Velî'nin ölümünden sonra onun halifelerinden Hacım Sultan'a bağlanmıştır. Bkz. *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul 1992, 2. Baskı, s. 204-206.

⁹⁴ *Velâyet-nâme-i Hümkâr Hâcî Bektâş Velî*, v. 138b. *Makâlât* isimli eserin Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait olduğu hususu tartışmalıdır. Krş. *Hümkâr Hâcî Bektâş-ı Velî*, *Makâlât*, haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş-Ali Öztürk, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 22; Esad Coşan, *Hâcî Bektaş-ı Velî*, *Makâlât*, Seha Neşriyat, Ankara t.y., s. XLII-XLIII; Irène Mélikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, trc. Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010, 7. Baskı, s. 106-113; Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, 2. Baskı, s. 161-162, 219.

⁹⁵ Eflâkî, *a.g.e.*, II, s. 176.

⁹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 616.

Nureddin-i Semerkandî

Büyük bir âlim ve danişment olarak nitelendirilen, ama hangi ilim dalında faaliyet gösterdiğinden bahsedilmeyen Nureddin-i Semerkandî, Ârif Çelebi'ye mürit olur ve bir süre ona hizmet eder. Ancak gururundan dolayı can sıkıcı davranışlar sergilemiş ve diğer müritlerle bir takım sorunlar yaşamıştır. Ârif Çelebi onu iâşe tedariki için Eşrefoğlu Mübârizüddin Mehmed Bey'e (ö. 1320)⁹⁷ gönderir. Ancak dört gün sonra Mehmed Bey'in onu öldürttüğü haberi gelir. Çünkü o, daha önce birlikte çeşitli seyahatler yaptığı ve o sırada evinde misafir olarak bulunduğu eski arkadaşlarından Şair Tırâzî'yi, giriştikleri bir tartışma sonucunda öldürmüştür. Batı Türkistan'da bugün Kazakistan sınırları içinde kalan Tırâz⁹⁸ şehriden olduğu anlaşılan Şair Tırâzî ise Mehmed Bey'in fâzıl ve meşhur şairidir. Şehrin müftüleri, katilin öldürülmesi için fetva vermiş ve ceza hemen infaz edilmiştir. Ârif Çelebi'nin bu olayın nedenine dair yaptığı yorum velilerin gönüllerinin kırılmasıdır⁹⁹. Bu rivayette şair ve âlimlerin ya da farklı niteliklerdeki bilim insanlarının birlikte seyahat ettiklerine dair bir örnekle karşılaşırız.

Mevlânâ Taceddin

İbni Nakib (Nakiboğlu) Mevlânâ Taceddin, dönemin ileri gelen müderrislerindendir¹⁰⁰. Müderris olmadan önce Atabekiyeye Medresesi'nde muîdlik yapmış olmalıdır¹⁰¹. Ârif Çelebi'nin Anadolu içinde ve dışında gerçekleştirdiği çeşitli ziyaret ve seyahatlerde onun maiyetinde yer almıştır¹⁰². Ârif Çelebi'yi öven bazı şiirleri¹⁰³ olduğunu da dikkate aldığımızda onun Mevlevî muhite mensup bir müderris olduğunu düşünebiliriz.

⁹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969, 2. Baskı, s. 59-60; Sait Kofçoğlu, "Eşrefoğulları", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 484-485.

⁹⁸ Tırâz veyahut Tarâz, Talas'ın Arapça adıdır. W. Barthold, "Taraz", *İA*, XI, İstanbul 1979, 2. Baskı, s. 769; Ahmet Taşağıl, "Türkistan", *DİA*, XLI, İstanbul 2012, s. 558.

⁹⁹ Eflâkî, *a.g.e.*, II, s. 228

¹⁰⁰ Eflâkî, *a.g.e.*, II, s. 170, 187.

¹⁰¹ Eflâkî, *a.g.e.*, II, s. 176. Medreselerde müderrisin verdiği dersi arkadaşlarına tekrar eden ve müderrise yardımcı olan öğretim elemanına muîd denilmektedir. Bkz. Sâmi es-Sakkâr, "Muîd", *DİA*, XXXI, İstanbul 2003, s. 86-87.

¹⁰² Mevlânâ Taceddin'in Ârif Çelebi ile birlikte Lâdik'e yaptığı seyahat hakkında bkz. Eflâkî, *a.g.e.*, II, s. 187. Mevlânâ Taceddin, Gazan Han'ın (saltanatı: 1295-1304) tahta çıkması münasebetiyle İlhanlı ülkesinde çeşitli temaslarda bulunmak üzere çıktığı yolculukta da Ârif Çelebi'nin yanındadır. Bkz. Eflâkî, *a.g.e.*, II, s. 176.

¹⁰³ Eflâkî, *a.g.e.*, II, s. 170.

SONUÇ

Dönem menâkıbnâmelerinde, XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda yetişmiş ve(ya) yaşamış; tıp, astronomi, mantık, kimya vb. ilim dallarında faaliyet göstermiş mutasavvıf müderris ve âlimler hakkında önemli ve dikkat çekici biyografik ve bibliyografik malzeme bulunmaktadır. Örneğin, Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin ölüm yılına dair ihtimallerdeki nihaî sınırı, Mevlevî müellif Eflâkî çizmektedir. Ayrıca Sadreddin-i Merendî, Taceddin-i Mutasaddır, Alâeddin Siryanus gibi kişiler hakkındaki şimdilik tek bilgi kaynağımız menâkıbnâmelerdir. Menâkıbnâmelerin bu ve benzeri hususlara dair kaynaklık değerinin büyüklüğü, bu dönemde tasavvufun ilmî çevreler arasındaki yaygınlığını ve tasavvufî zümreler ile ulemâ arasındaki münasebetlerin yoğunluğunu gözler önüne sermektedir. Nitekim menkıbevî kayıtlarda Kadı Sirâceddin-i Urmevî'nin, Cemâleddin-i Vâsitî'yi Evhadüddin-i Kirmânî'ye; Zeyneddin-i Râzî'nin, Kadı Kemâleddin-i Kâbî'yi Celâleddin-i Rumî'ye yönlendirdiğini görüyoruz. Bu da âlimlerle sûfiler arasında tesis edilen olumlu ilişkilerin, tasavvufun lehine sonuçlar doğurduğunu göstermesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns (Evliyâ Menkıbeleri)*, trc. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 2001, 2. Baskı.
- Abû Bakr İbn al-Zakî, *Ravzat al-Kuttâb va Hadikat al-Albâb*, haz. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, 2. Baskı.
- Ahi Evren, *Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, trc. Mikâil Bayram, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, I-II, trc. Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1986-1987, 4. Baskı.
- Anonim, *Kitâb-ı Velâyet-nâme-i Hünkâr Hacı Bektâş Velî*, haz. Hamiye Duran-Dursun Gümüşoğlu, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.
- Barthold, W., "Taraz", *İA*, XI, İstanbul 1979, 2. Baskı, s. 769.
- Bayat, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, İstanbul 2010, 2. Baskı.
- Bayram, Mikâil, *Ahi Evren ve Ahilik Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991.
- Bayram, Mikâil, *Hâce Nasîrü'd-din-i Tûsî'nin İntihalciliği ve Ahi Evren Hâce Nasîrü'd-din ile İlgisi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2016.
- Bayram, Mikâil, *Sadru'd-din-i Konevî Hayatı, Çevresi ve Eserleri*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2012.
- Bayram, Mikâil, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-nâmesi*, Konya 2008.
- Coşan, Esad, *Hâcî Bektaş-ı Velî, Makâlât*, Seha Neşriyat, Ankara t.y.
- Çakan, İ. Lütfü, "Câmiu'l-usûl li-Ehâdisi'r-Resûl", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 136.
- Elmalı, Hüseyin, "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 487-488.
- Elmalı, Hüseyin, *Muhammed b. Abû Bakr ar-Râzî ve Tafsîr Garîb al-Kur'ân'ı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erzurum 1986.
- Elvan Çelebi, *Nâme-i Kudî (Kutsal Kitap), Menâkıbu'l-Kudsiyye (Kutsal Menkabeler)*, haz. Mertol Tulum, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2017.
- es-Sakkâr, Sâmî, "Muîd", *DİA*, XXXI, İstanbul 2003, s. 86-87.
- Ferîdün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risâle (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, trc. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul 1992, 2. Baskı.
- Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş-Ali Öztürk, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.
- İzgi, Cevat, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 548-549.
- İzgi, Cevat, "Gazanfer et-Tebrîzî", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 433-434.
- Kastamonulu Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*, İkdâm Matbaası, Dersââdet 1314.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, IV, trc. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015, 2. Baskı.
- Kızılıçık, Abdullah, *Ebû Bekr er-Râzî Hayatı, Eserleri ve Ravzatu'l-Fesâha'sı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2000.

- Koçkuzu, Ali Osman, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddin", *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s. 28-29.
- Koçkuzu, Ali Osman, "Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (I. Sadreddin Konevî Özel Sayısı)*, S. 4 (1989), s. 69-83.
- Kofoğlu, Sait, "Eşrefoğulları", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 484-485.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi Yayınları, Konya 1964.
- Küçükdağ, Yusuf-Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Çizgi Kitabevi, Konya 2016, 3. Baskı, Mélikoff, Irène, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, trc. Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010, 7. Baskı.
- Mevlânâ Celâleddin, *Fihî mâ-fih*, trc. Abdülbâki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1959.
- Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, trc. Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1999.
- Mostafavi, Moharram, *13. Yüzyılın Büyük Mutasavvıfı Evhadeddin-i Kirmani ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri*, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul 2016.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, 2. Baskı.
- Okumuş, Necdet, "Panzehir", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 159-160.
- Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İz Yayınları, İstanbul 2000.
- Özbalıkcı, M. Reşit, "Sibeveyhi", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 130-134.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Sadreddin Konevî, *Yazışmalar (el-Mürâselât)*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayınları, İstanbul 2012.
- Sarıkaya, Yaşar, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler (18.-19. Yüzyıllar)", *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, II/1 (2007), s. 162-195.
- Sivaslı Muhammed Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-dîn-i Kirmânî*, trc. Mikâil Bayram, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-nâmesi*, Konya 2008, s. 135-322.
- Soyman, Faik-İbrahim Tongur, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya Yeni Kitabevi, Konya 1944.
- Sönmez, Zeki, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, "Vâsıt", *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 541-544.
- Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, trc. Veyis Değirmençay, Demavend Yayınları, İstanbul 2016.
- Şeyh Musa es-Sadrî, *Regâyibü'l-Menâkıb (Sadreddin Konevî'nin Menkıbeleri)*, haz. M. Emin Agar, Anka Yayınları, İstanbul 2002.
- Taşagıl, Ahmet, "Türkistan", *DİA*, XLI, İstanbul 2012, s. 556-560.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Mevzûâtü'l-ulûm*, I, trc. Kemâleddin Mehmed Efendi, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1313.
- Togan, Zeki Velidi, "Bîrûnî", *İA*, II, İstanbul 1979, 5. Baskı, s. 635-645.
- Topgül, Muhammed Enes, "Erken Dönem İslam Tarihinde İlim Merkezleri ve Ulema Hareketliliğinin Tespiti Üzerine Metodolojik Bir Arayış: Nisbeler", *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, XXII/42 (2017), s. 3-31.
- Turan, Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI/42 (1947), s. 197-235.

- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, 2. Baskı.
- Uzlu, Şahabettin, "Mevlâna'nın Ölümü ve Yeşil Kubbe", *Selçuk Üniversitesi II. Millî Mevlâna Kongresi Tebliğler (3-5 Mayıs 1986)*, Konya 1987, s. 57-60.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969, 2. Baskı.
- Ünver, A. Süheyl, *Selçuk Tababeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 2. Baskı.
- Ürkmez, Rauf Kahraman, *Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufî Zümreler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2018.
- Yılmaz, Muhammet, "Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmî'u'l-Uşûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/2 (2013), s. 1-19.